El Jardí del Túria fa 35 anys!

Abans del Jardí

Una aproximació etnogràfica a les relacions entre la ciutat i el seu riu

[1]

[ESQUERRA]
Vista de València des del col·legi de San Pius V.
Estampa separada del vol. I de: Cavanilles, A.J. *"Observaciones sobre la historia natural, geografía, agricultura, población y frutos del Reyno de Valencia"*. Autor del gravat: Tomas López Enguídanos. 1795

[1]
Imatge medieval de València. Primer escut de la ciutat. Les muralles amb el riu en primer plà.
Segell d'un pergamí. Arxiu de la catedral de València. 1312

Abans del Jardí

La vida fluïx per l'actual jardí, sense adonar-nos que al voltant bateguen memòries d'un espai que ha evolucionat amb la ciutat des de la seua mateixa fundació.

La importància del riu Túria i les muralles com a referent visual de la ciutat es fa palesa en el fet que és esta la imatge principal que es difon des d'època medieval, i posteriorment en la major part dels gravats i les postals de València que recorren el món a partir de finals del segle XVIII[1].

1 Roselló, Esteban. (1999): La façana septentrional de la ciutat de València. Fundació Bancaixa.

La imatge clàssica del riu i la seua posterior reconstrucció contemporània com a jardí, amaga una realitat que va ser més diversa i complexa. En esta publicació ens aproximarem a tres formes de relacionar-se amb el riu i el seu caixer durant el segle XX. Viure al riu, centra l'atenció en el caixer com a espai d'habitatge. Viure del riu, senyala els diferents aprofitaments del recursos sovint relacionats amb l'aigua. Viure el riu, revela el desenvolupament del seu ús social i popular fins a convertir-se en jardí.

La mirada al passat ens ensenya com el nostre entorn quotidià està en canvi constant, fruit de l'evolució de les relacions entre les persones i el medi que habiten. Observar estos processos contribuïx a enfortir les arrels emocionals que ens vinculen als espais que habitem, gaudim i acostumen a percebre com a naturals i coneguts.

València no va nàixer debades d'esquena a la mar, com acostuma dir-se, sinó deliberadament de cara al seu riu.

Viure al riu

[1] - [2] - [DRETA]
Habitatges provisionals al caixer del riu, Carrer Guillem de Castro des del pont de San Josep.
Arxiu de la catedral. Fons Olaechea.
Autor: Cabrelles Sigüenza. 1949

Durant els anys de la postguerra, Espanya va viure una llarga dècada d'estancament econòmic juntament amb un important desplaçament de població del camp a la ciutat. Les dures condicions materials, l'atur, els sous baixos i les deficiències en la construcció d'habitatge barat, van provocar que als afores de les grans ciutats sorgiren poblats de xaboles i habitatges de subsistència allí on el sòl era menys apreciat.

València, en canvi, envoltada històricament per terrenys d'horta d'un alt valor productiu, va dificultar estos tipus d'assentaments. Per esta raó, juntament amb l'útil i proper accés a l'aigua, una part dels habitants i les persones nouvingudes van trobar en el caixer del riu, insòlit i perillós per les crescudes, una oportunitat d'establir-s'hi i desenvolupar el seu projecte vital.

[1]

[2]

[1]

[2]

[1]
Poblat al caixer del riu. Zona botànic.
Arxiu Confederació Hidrogràfica del Xúquer. Autor: A. Labrandero. 1945

[2]
Poblat de xaboles des de la passarel·la de Campanar.
Arxiu Luis Vidal. 1945

[3]
Fitxa d'inscripció a l'escola del Patronato de la Juventud Obrera.
Arxiu fotogràfic L'ETNO. 1949

En este document, amb l'adreça d'un alumne del Patronato de la Juventud Obrera, veiem el nivell de sofisticació dels assentaments, amb les vivendes numerades. Estes memòries mínimes i quotidianes mostren l'existència d'unes altres formes de vida a les ciutats. A penes set mesos després de la confecció d'este rebut, els assentaments seran víctimes de la gran crescuda de 1949.

[3]

PATRONATO DE LA JUVENTUD OBRERA
"Escuelas de la Inmaculada"
VALENCIA

511 Nov

D. José Sanchez Muros de profesión limpieza pública solicita la admisión, en concepto de alumno de las _____ de su hijo Tomas Sanchez Sanchez de 13 años de edad, natural de Cartagena provincia de Murcia domiciliado en la el cauce del río Turia núm. 503 puerta —, estando conforme con el reglamento de la Escuela y comprometiéndose a satisfacer el donativo mensual, que voluntariamente decide de (1) ..... pesetas.

Valencia 31 de Marzo de 1949

Firma del padre o encargado

Admitido como alumno en las "Escuelas de la Inmaculada" del Patronato, queda matriculado en el curso 19 — 19 —, con el número ..... en la sección ..... y clasificado en el grado _____

Valencia ..... de _____ de 19.....

(1) El donativo mínimo que se admite no podrá ser inferior a 5 pesetas, salvo caso de excepción, que habrá de ser autorizado por el P. Director del Patronato.

[1]

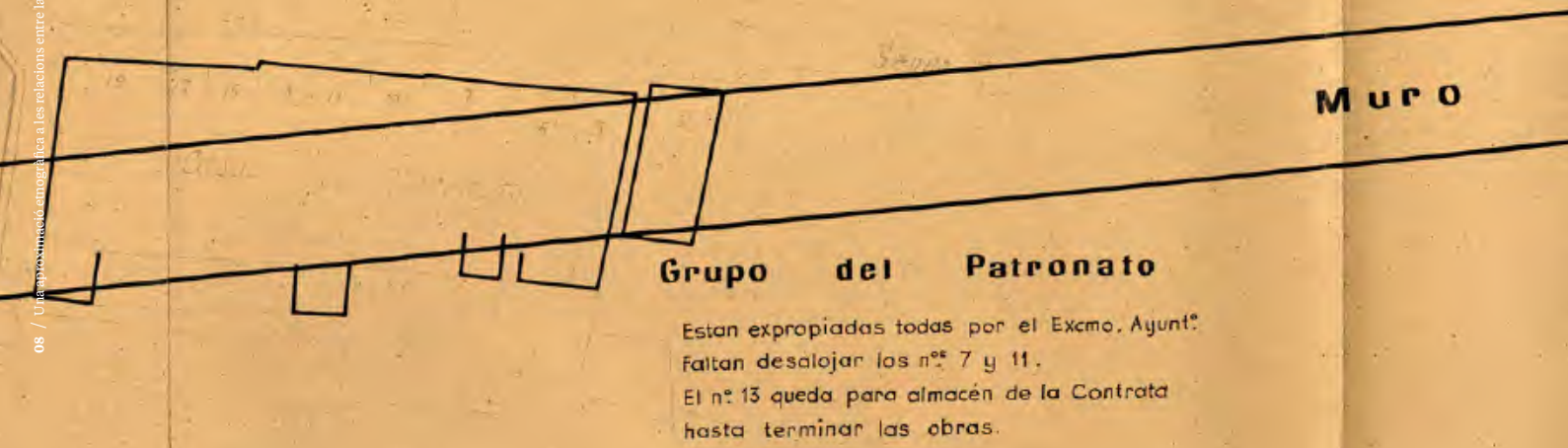

[1]
Projecte de construcció del mur de defensa al barri de Campanar. Planificació d'expropiació dels poblats del caixer, els quals tenien noms a mode de xicotets barris.
Arxiu Confederació HIdrogràfica del Xúquer. 1949

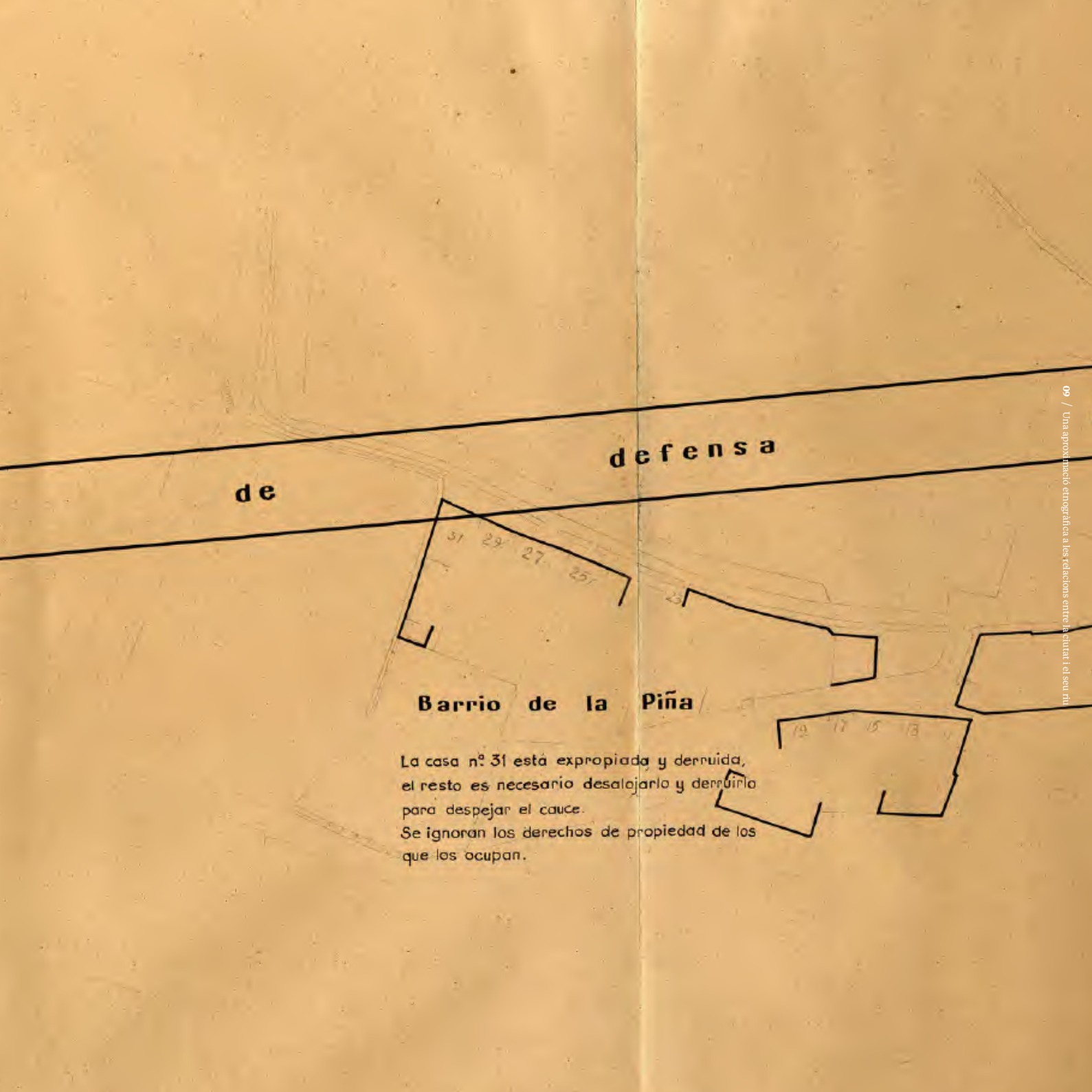
de
defensa
31
29
27
25
23
Barrio de la Piña
19
17
15
13
La casa nº 31 está expropiada y derruida,
el resto es necesario desalojarlo y derruirlo
para despejar el cauce.
Se ignoran los derechos de propiedad de los
que los ocupan.

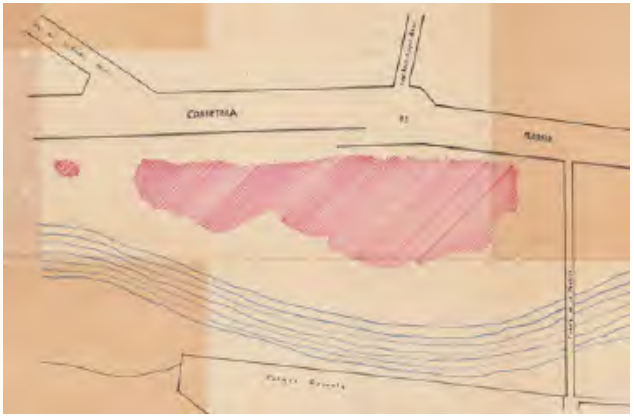

[1]

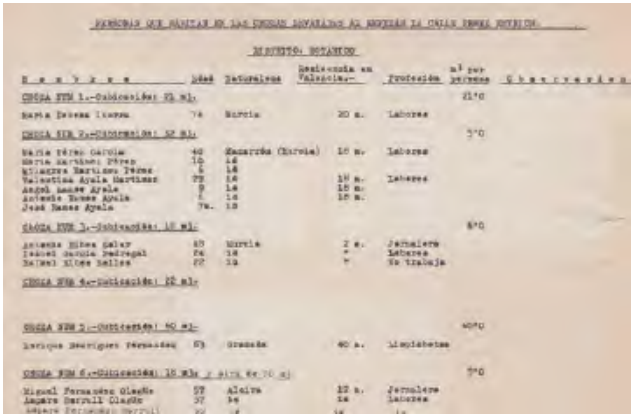

[2]

Documents oficials parlen de l'existència de 2.000 habitatges, amb uns 8.000 habitants. La gran crescuda de 1949 va arrasar els poblats i nombroses vides humanes. Malgrat tot, va ser necessària una altra catastròfica crescuda, en 1957, per convéncer les autoritats dels riscos associats a esta forma d'habitatge.

[3]

[1] - [2]
Informes municipals sobre els assentaments provisionals.
Arxiu Huguet. 1942

[3]
Restes arqueològics actuals.
Arxiu fotogràfic L'ETNO

[4] - [5] - [6]
Efectes de la riuà de 1949.
Arxiu Luis B. Lluch Garín

[4]

[5]

[6]

Viure del riu

L'aprofitament de l'aigua del riu abans d'entrar a la ciutat per alimentar l'horta, juntament amb les llargues temporades sense pluja pròpies del clima mediterrani, generava la sequera crònica del caixer del riu i en facilitava l'explotació dels recursos.

Era molt freqüent vore gent realitzant diferent tasques al caixer del riu, com ara l'extracció de graves per a confeccionar el morter necessari per a la construcció; el conreu de tot tipus de vegetals com ara creïlles, moniatos, cebes i altres i l'ús de l'aigua, imprescindible per a tot tipus de feines domèstiques. També va ser espai de negoci i pasturatge del ramat fins els anys setanta.

[1]

[2]

[1]
Activitats extractives per a obtindre morter per a la construcció. Entre el pont de la Trinitat i el pont de l'Exposició.
Col·lecció Tívoli. C.1910

[2]
El carro. Mitjà principal per al transport dels materials.
Arxiu Luis Vidal. 1945

[DRETA]
Dones fent la bugada davall el pont del Real.
AGFDV. C.1910

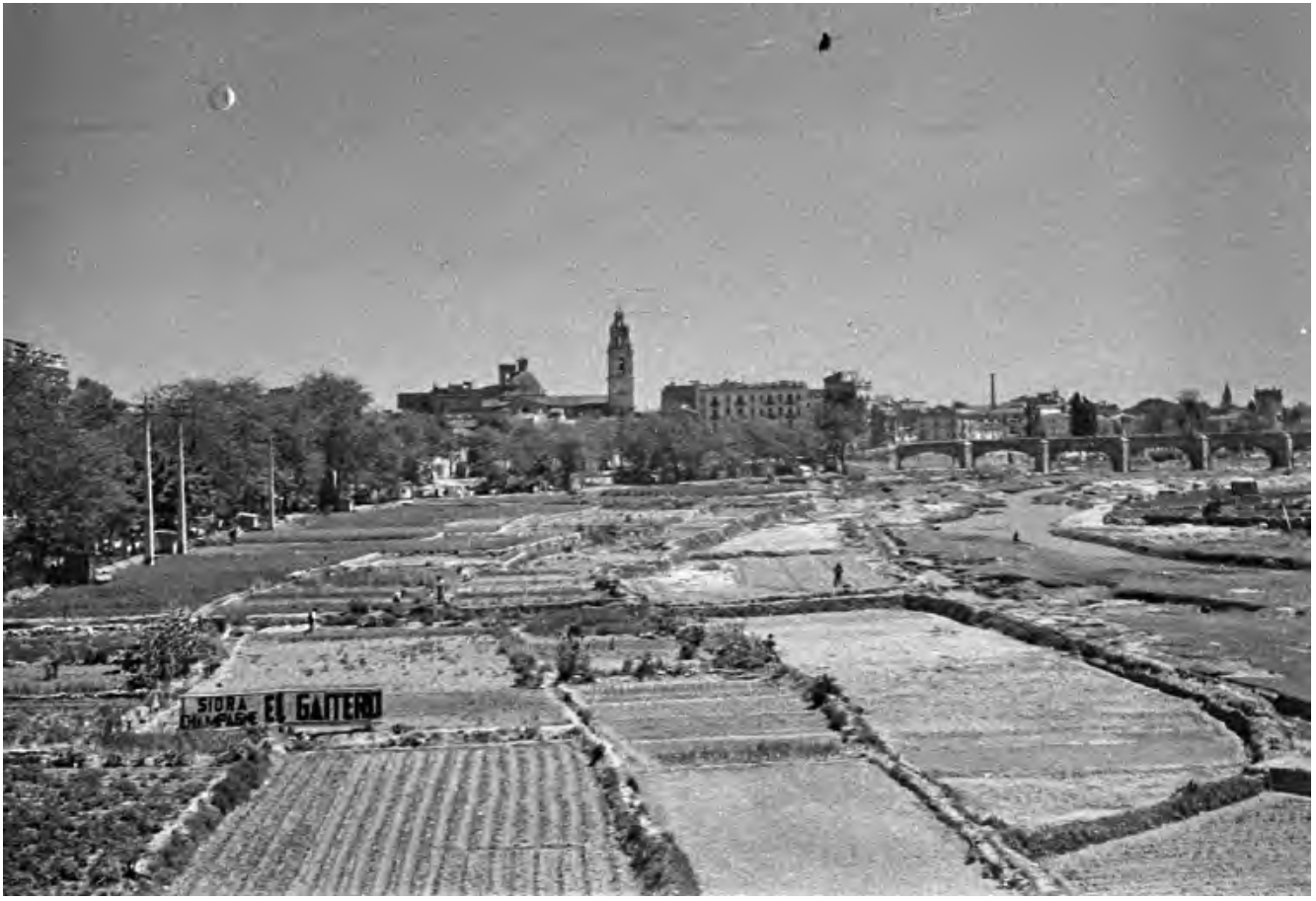

[1]

[2]

[3]

Aigua, assuts, séquies i molins. Un assut és una construcció per a parar l'aigua del riu i desviar-la cap a les séquies. Les séquies urbanes de Rovella i Favara regaven horts, netejaven les aigües negres i alimentaven molins fariners i industrials que contribuïen al teixit econòmic de la ciutat.

[4]

[5]

[6]

[1]
Camps de conreu des del pont de Sant Josep.
Arxiu Luis B. Lluch Garín. 1949

[2]
Els treballs extractius provoquen irregularitats que fan malbé la salut del caixer.
Arxiu Luis B. Lluch Garín. 1949

[3]
Treballs extractius. Zona Campanar.
Arxiu Confederació Hidrogràfica del Xúquer. Autor: A. Labrandero. 1945

[4]
Assut de Rovella.
Revista Banco Vizcaya. 1966

[5]
Séquia de Favara, encara oberta al centre de la ciutat. C/ Calixt III.
Arxiu Huguet. C.1910

[6]
Molí de Nou Moles, alimentat per la séquia de Favara. Actiu fins a 1929.
Arxiu Huguet. C.1920

[1]

[3]

[2]

[4]

El Stadium Valenciano. En 1922, l'empresari Vicente Ferrer Peset va començar un ambiciós projecte d'oci i instal·lacions esportives orientades a l'explotació turística. El pla incloïa una pista d'atletisme, un escenari per a espectacles, un velòdrom i un parc aquàtic. Entre 1923 i 1925 va ser també la seu del Gimnàstic F.C. A partir de 1928 el Stadium es va abandonar per falta de rendibilitat.

Les restes d'unes polèmiques tanques de fusta instal·lades per a evitar la visió exterior encara són visibles. Ens recorden un dels primers episodis d'especulació urbanística relacionat amb l'esport.

[5]

[1] - [2]
Mercat de Cavalleries davall de les Torres dels Serrans.
Arxiu Luis Vidal. 1945

[3]
Les restes de les anelles per a amarrar els animals encara són visibles. El mercat va funcionar fins als anys 1970.
Arxiu fotogràfic de L'ETNO

[4]
Restes de les bigues metàl·liques que sostenien les tanques de fusta.
Arxiu fotogràfic de L'ETNO

[5]
Gimnàstic F.C. - València F.C. amb 20.000 persones de públic.
Arxiu Luis Vidal. 1923

[1]

[2]

[ESQUERRA]
Ramat d'ovelles a l'altura de l'avinguda de Ferran el Catòlic.
Arxiu J. Penalba. 1977

[1]
Pas de barca per a creuar el riu per falta de ponts propers. Montolivet.
Arxiu fotogràfic de L'ETNO. C.1945

[2]
Pescant al pont del Real.
Arxiu fotogràfic de L'ETNO. 1970

[1]

[3]

[2]

[1]
Germans Decodes, picapedrers a les Pedreres de Godella.
Taller d'Història Local de Godella. 1955

[2]
Els ganxers de Xelva, Xulilla i Ademús eren reconeguts i apreciats per la seua experiència i habilitat.
Col·lecció Antonia Chapa. 1925

[3]
Restes arqueològics. Estos números gravats als murs del marge dret, indicaven als ganxers on descarregar els troncs.

[4]
Contaminació industrial.
Arxiu Luis vidal. 1973

[5]
Mapa de les indústries assentades en el marge esquerre del caixer.
Arxiu Confederació hidrogràfica del Xúquer. C.1970

[4]

[5]

Paral·lelament, el caixer del riu és lloc de trobada d'uns altres oficis relacionats amb l'aigua, com ara el dels ganxers que baixaven els troncs des de Xelva i Xulilla i els canterers de Godella que treballaven la pedra per a construir els murs de protecció.

La jurisdicció d'este espai, en conflicte constant entre l'Ajuntament i la Confederació del Xúquer, va tolerar tots estos usos. Però no es va deixar de mostrar preocupació per la salut del llit del riu. Algunes feines obstaculitzaven el curs de l'aigua i afavorien la insalubritat, alhora que feien les crescudes molt més perilloses.

Per altra banda, l'aigua del riu va ser útil com a energia de refrigeració per a una varietat d'indústries que s'assentaren a la seua part final des de 1940. Destaquen el complex petrolífer Campsa i la Unión Alcoholera Española. La permissivitat i l'escassa legislació va permetre que es fera servir el riu com a col·lector de residus, i que es transformara la part final en un abocador fins a les darreries dels anys setanta.

Viure el riu

[1]
Curses de cros.
Arxiu Luis Vidal. 1944

[2]
Motocros.
Arxiu Luis Vidal. 1969

[DRETA]
Piragüisme.
Arxiu Luis Vidal. 1963

Després de dues catastròfiques riuades (1949 i 1957), l'administració franquista, moguda per l'impuls i interés econòmic desenvolupista, va decidir acabar amb el problema definitivament. La solució seria un gran projecte d'infraestructura urbana amb l'objectiu de desviar el Túria abans d'entrar a la ciutat. L'obra coneguda com el «Pla sud» no acabaria fins a 1970.

Durant la dècada dels anys seixanta va donar-se un debat públic de persones expertes sobre què fer amb este terreny sense riu dins de la ciutat. Una autopista, una xarxa ferroviària, un jardí?

Mentrestant, el llit del Túria esdevindria un gran solar urbà amb un creixent ús popular d'oci i esportiu, que reflectia les mancances d'infraestructures públiques per a estes activitats durant la dictadura. En 1973, fruit de la mobilització ciutadana, l'Ajuntament va transformar l'antic llit del riu en zona verda i va fer les primeres passes cap a l'actual Jardí del Túria.

[1]

[2]

[1]

Destino: Practicar dicho deporte
Fecha de autorización: 8-1-1971
Duración de la misma: 1 año - Hasta 31-12-1970
Observaciones: Prorrogable a petición de la misma

Montecarlo C.F 11/72

(A) Peticionario: Club Gladiator de Tiro con Arco (Ver expdte 37/64) libre en 1-2-71
(B) Peticionario: Federación Futbol.- (Ver expdte 62/65) nulo
C.D. Acciataro
(C) Peticionario: (Colegio Pio XII.) (Ver expdte. 4/70) en 21-3-71 estaba libre ya que hay ejecución de documento
(D) Peticionario: Fed.ón Atletismo - (Ver expdte 22/70) Feria Muestrario siguiente todo 1971
(E) Colegio S. Vte. Ferrer.- (Ver expdte 15/70)

Destino: Entrenamientos de Tiro con Arco
Fecha de la autorización: 3-4-1964
Duración de la misma: ¿Indefinidamente?
Observaciones: En la zona solicitada figura con la autorización nº 4 concedida
Anulada de hecho por no utilización y entrada en vigor
Ver expdte. 20/70 apdo. 2

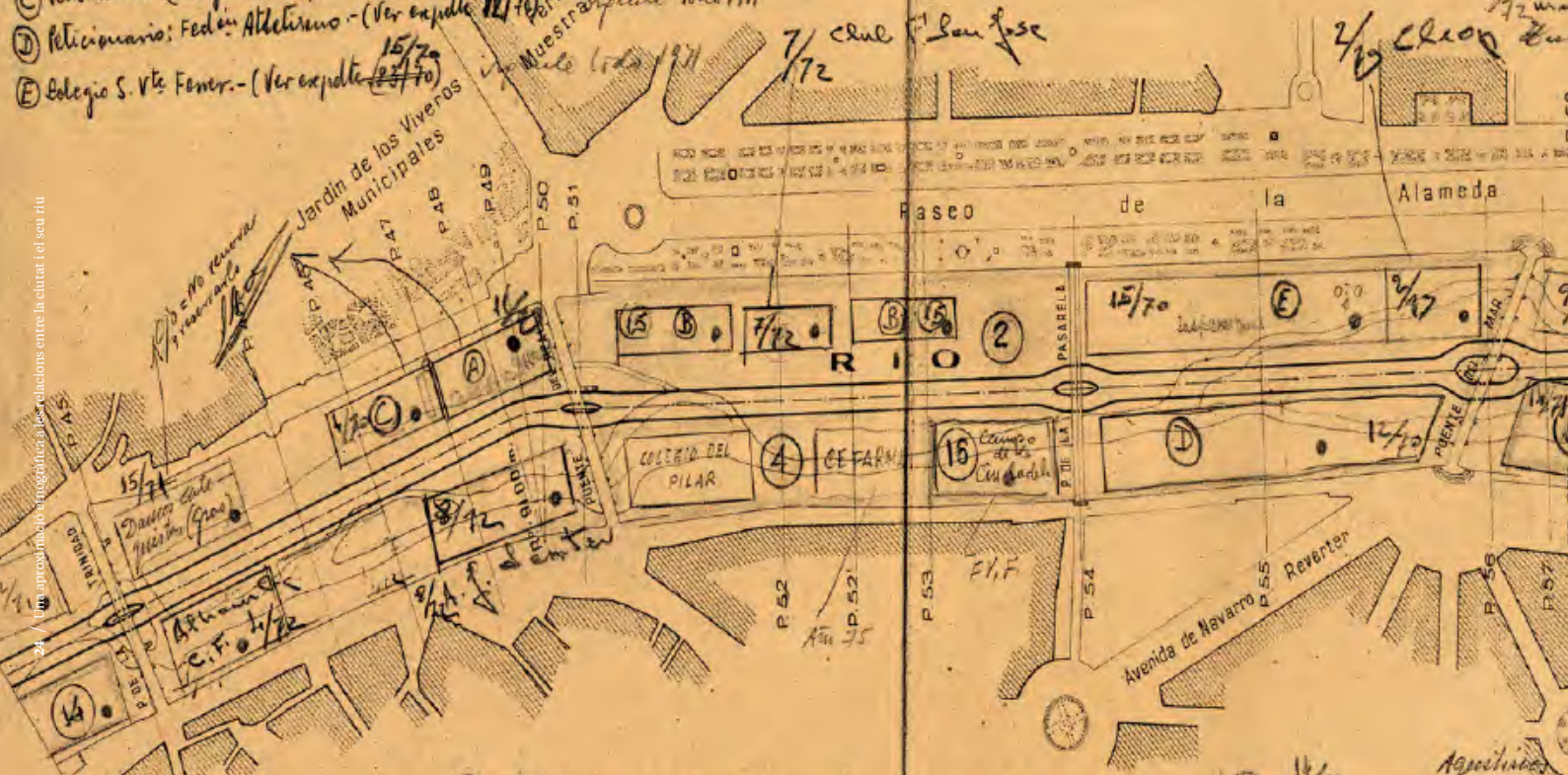

(4) Peticionario: Real Colegio del "Corpus Christi" en 16-11-1965
Destino: Juegos escolares
Fecha de autorización: 11-12-1965
Duración de la misma: Hasta tanto se anule la C.H. del 7.
Observaciones: En la instancia se pide su utilización solamente de las 14 a las 15 horas.
No ha habido peticiones prórrogas - Ver expdte. 20/70 apdo. nº 2 -

(5) Peticionario: ~~D. Francisco~~ Agustinos
Destino: Ejercicios físicos de
Fecha de la autorización: 20
Duración de la misma:
No ha habido prórrogas -

(17) Peticionario: ~~Federación Fal~~ Aga Dunin
Destino: Practicar dic
Fecha de autorización: 10
Duración de la misma:

[1]
Relació de tots els equips de futbol i la seua ubicació al caixer durant els anys 1970.
Dibuix sobre plànol de A. Labrandero de 1949. Arxiu Confederació Hidrogràfica del Xúquer

Destino: Zona de Acceso y espacios para alumnos del Centro de Estudios Guillem Falay

Fecha de la autorización: 8-2-1963

Duración de la misma: Hasta que la anule la C.H. del T.

(3) Peticionario: Colegio Superior reconocido "Sagrado Corazón" (H.H. Maristas) en 17-9-1965 12/70

Destino: Ejercicios de atletismo por los alumnos del Colegio

Fecha de la autorización: 8-10-1965

Duración de la misma: Hasta que la anule la C.H. del T. (plazo hasta 31-12-71; autorización 30-12-70.-)

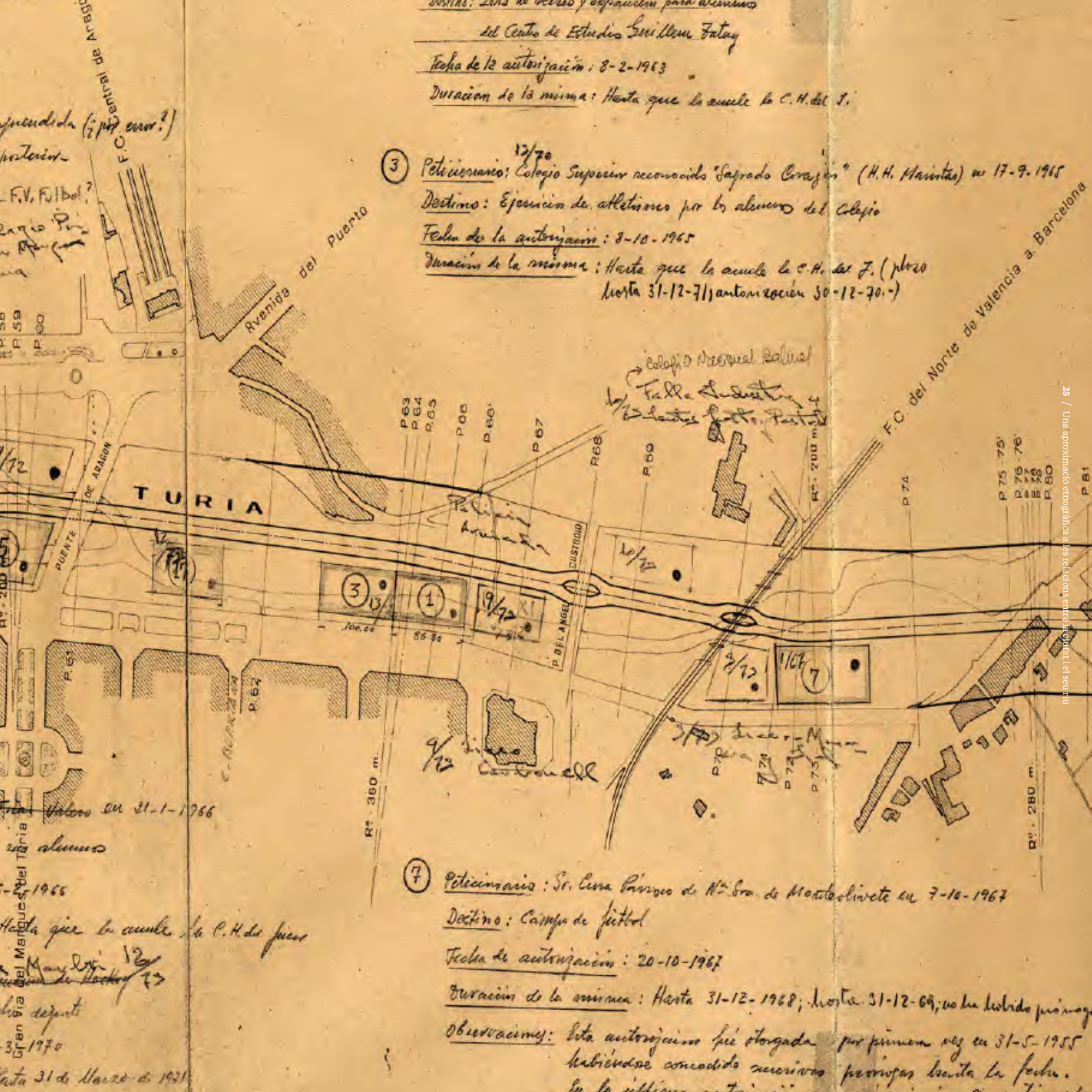

(7) Peticionario: Sr. Cura Párroco de Nª Sra. de Montolivete en 7-10-1967

Destino: Campo de fútbol

Fecha de autorización: 20-10-1967

Duración de la misma: Hasta 31-12-1968; hasta 31-12-69; no ha habido prórroga

Observaciones: Esta autorización fué otorgada por primera vez en 31-5-1955 habiéndose concedido sucesivas prórrogas hasta la fecha.

En la última autorización 7-10-67

...en 21-1-1966

...alumnos

...-2-1966

...Hasta que la anule la C.H. del Turia

...12/72

...1970

...hasta 31 de Marzo de 1971

25 / Una aproximació etnogràfica als relacions entre l'Ajuntament i el seu ru

[1]

[2]

[3]

[4]

[1]
Camp de futbol sobre el pont del ferrocarril.
Arxiu Luis B. Lluch Garín. 1974

[2]
Obres per a sanejar i encaixar el riu.
Arxiu Luis Vidal. 1953

[3]
Treballadors construint el pont d'Aragó.
Biblioteca Valenciana. Fons Desfilis. 1930

[4]
Obres del Pla Sur.
Arxiu de la Confederació Hidrogràfica del Xúquer. C.1970

En 1955 es van completar les primeres mesures serioses per a ordenar el caixer del riu i evitar futures catàstrofes, sense necessitat de desviar-lo. La riuada de 1957 en va desbaratar tots els plans. Més tard, l'Administració es va esforçar a restringir-ne els usos. Va construir un canal central d'aigua i va ordenar el substrat per a afavorir la vegetació i recuperar la imatge estètica de la ciutat mentre es portava a terme el «Pla sud».

El compromís de l'Ajuntament en 1973 no descartava urbanitzar algunes parts del caixer del riu. Després de morir el dictador en 1975, les associacions veïnals van continuar amb accions reivindicatives, com les plantacions populars d'arbres i la creació del lema «el llit del riu és nostre i el volem verd». Finalment, en 1977, l'Ajuntament va declarar l'espai «zona verda total». El primer govern democràtic de 1979 començaria la planificació del jardí.

[1]

[2]

[1]
Acampada Scout.
Arxiu fotogràfic de L'ETNO. C.1970

[2]
El Túria ordenat i sanejat.
Arxiu fotogràfic de L'ETNO. C.1960

[3]
Reunió de Scouts per Sant Jordi.
Arxiu fotogràfic de L'ETNO. 1978

[4]
Escaladors al pont de la Trinitat.
Arxiu Luis Vidal. 1983

[5]
Concurs de catxirulos.
Arxiu Luis Vidal. 1976

[6]
Pasqua.
Arxiu J. Penalba. 1975

[7]
Plantacions populars d'arbres.
Arxiu J. Penalba. 1972

[3]

[5]

[4]

[6]

[7]

Un projecte expositiu de L'ETNO en col·laboració amb l'Ajuntament de València per al 35é aniversari del Jardí del Túria: "Abans del jardí"
Natúria, 11 de maig - 31 d'agost 2023

[DRETA]
Manifestació al llit del riu en defensa del projecte del Jardí.
Arxiu Josep Vicent Rodríguez. 1973

Edita
Ajuntament de València
OAM Parcs, Jardins i Biodiversitat Urbana

Comissariat i textos
Pau Monteagudo. L'ETNO

Coordinació Ajuntament de València
David Estal
Yolanda Prats
Josep Tamarit

Col·laboradors projecte expositiu
Jorge Cruz
Iván Portugués

Disseny expositiu
Manel Flor

Disseny gràfic i maquetació publicació
Josep Martínez Peris

Impressió
Lestudio

Documentació
Arxiu General i fotogràfic de la Diputació de València (AGFDV)
Arxiu Fotogràfic de L'ETNO
Arxiu Confederación Hidrogràfica del Júcar (CHJ)
Arxiu de la Catedral. Fons Olaechea
Arxiu Històric Municipal
Arxiu Luis B. Lluch Garín
Arxiu J. Penalba
Arxiu Josep Vicent Rodríguez
Arxiu Luis Vidal
Arxiu Huguet
Col·lecció Tívoli
Taller d'Història Local de Godella
Biblioteca Valenciana
Col·lecció Antonia Chapa (Xelva)
Associació de veïns i veïnes de Natzaret
Fotografies vernacles anònimes trobades

Agraïments
Angel Martínez
Maria Diodato
Pepe Olmos Marí
Rubén Mateos
Chema Segovia

**Projecte cultural i educatiu sense ànim de lucre. L'organització ha tractat de localitzar a totes les persones implicades amb drets d'imatge vigents.*

ISBN: 978-84-9089-481-1

© De les imatges: les autores i els autors
© Dels textos: l'autor
© D'esta edició: Ajuntament de València, 2023

NOSTRE
VOLEM VERD
TURIA VERD I
ENSE ESPECULA-
ASSOCIACIÓ DE
VEINS BENIMACLET
VOLEM VERD

AJUNTAMENT DE VALÈNCIA

València VERDA

Diputació de València

L'ETNO 40 anys
Museu Valencià d'Etnologia

CONFEDERACIÓN HIDROGRÁFICA DEL JÚCAR

VALÈNCIA Capital Verda Europea 2024